

VALUTA ÉS A GAZDASÁGI VÁLSÁG.

Sem a valuta, sem a gazdasági válság kérdésével nem szándékozunk ez alkalommal beható részletességgel foglalkozni. Még azon részletkérdést sem akarjuk kimerítően tárgyalni, hogy vajjon a valutában történt változás vagy világosabban szólva az aranynak kizárólagos értékmérőül vagy pénzüi történt törvényes vagy tényleges elfogadása és ezzel kapcsolatban az ezüstnek demonetizálása idézett-e elő általában és mennyiben árhanyatlást, és ezen árhanyatlás általában okozott-e és mennyiben gazdasági válságot. Ha mindezeket a kérdéseket a fontosságuknak megfelelő terjedelemben és részletességgel, az összes tényezők tekintetbe vételével akarnók fejtegetni, vaskos könyvet kellene írunk, s még ebben az esetben is nagyon meg kellene válogatni az anyagot.

Igénytelen soraink megírására *Mudrony* Pál urnak e szemle hasábjain megjelent „A valuta kérdés külföldön és hazánkban“ című cikke adott alkalmat. Soraink korántsem lépnek fel a beható és a teljesen bevégzett tanulmány igényével, hanem inkább csak megjegyzések és észrevételek akarnak lenni azon számos túlzásokra és tévtanokra, melyekben az említett tanulmány bővelkedik. Ennek előrebocsátásával dologra térhetünk.

I.

Tudtunkkal — s e tudomásunkat *Wirth Miksa*¹⁾ is megerősíti — *Giffen Róbert*, az angol kereskedelmi ministerium helyettes titkára, vala az első,²⁾ ki a múlt évtizedben bekövetkezett árhanyat-

¹⁾ Ursachen der gegenwärtigen Geschäftsstockung. Vierteljahrsschrift für Volkswirtschaft stb. 1886. III. k. 131 l.

²⁾ On the fall of prices of commodities. Journal of the stat. society 1876, 36--68 l. különösen 53 l.

lást és annak okait részletes vizsgálat tárgyává tette. Tette pedig ezt azon felolvasásban, melyet 1879 január 31-én tartott a londoni statisztikai társulatban és a melyben az áruk árhanatlanlásának okát kiválóan és főként az arany értékében történt változásnak tulajdonítja. Kiiindul ugyanis abból, hogy az állandónak látszó árhanatlanlást nem okozhatták, sem a nagymérvű és hosszantartó hitelválság, sem az 1875., 1876. és 1877-ik évi rossz termések, sem pedig Németország és az Egyesült Államok rendkívüli kereslete aranyban, mert ezeknek hatását részint az idő hossza, részint más tényezők paralizálták.

Tényként állítja fel, hogy az arany értéke emelkedett, mert termelése csökkent és az nagyobb költséggel történik és mert kereslete — figyelmen kívül hagyva a már érintett rendkívüli keresletet — növekedett. Az aranykereslet gyarapodására befolytak a nép szaporodása azon országokban, melyekben az arany képezi a törvényes fizetési eszközt vagyis a pénzt, továbbá a termelés és kapcsolatban a forgalom nagymérvű emelkedése, mit még kiegészít, hogy Németország és az Egyesült államok az arany értékét fogadták el. Felhossa végre, hogy lehetséges, hogy valamivel kevesebb aranyat dolgoznak fel az iparban, de végre is e tárgyban az egyedüli s tényleg fontos körülmény az aranynak éremnek (pénznek) való felhasználása és én kételkedem, hogy az utolsó harmincz év alatt az arany használatának megtakarításában valamely lényeges haladás történt volna. Eltekintve Németországtól és az Egyesült Államoktól, melyek csak az utóbbi időben egészítették ki a számot, az Egyesült-Királyság és gyarmatai mellett a főbb aranyt használó társaságok Franciaország, Portugália, Egiptom és a délamerikai államok és azt hiszem, hogy nagyon nehéz volna kimutatni, hogy ezen időszak alatt a cheque vagy más pénzt megtakarító rendszer ezen országokban valamely nagy terjedelmet vett volna. Az Egyesült-Királyságban ténynek látszik, hogy a pénzmegtakarítóknak ismert összes eszközök — különösen a cheque és a clearinghouse rendszer — harmincz évvel ezelőtt ép oly hatályosan működtek, mint napjainkban. Az Egyesült-Királyság 1850 előtt már teljesen be volt hálózva bankokkal s a bankoknak és a banküzleteknek azóta való emelkedése természetes arányban áll a társadalom (community) gyarapodott jólétével. A körülmények mindazonáltal olyanok, hogy széles tér engedhető a pénzkimelő

eszközöknek, de még sem változtatja meg azt a tényt, hogy a világ folyó arany szükséglete 1848 óta tetemesen emelkedett, míg az évi a termelés, mely kiszámíthatlan áremelkedést idézett elő, most folytonosan lejjebb száll.“

A „gold scarcity“-féle tant azóta bőven és hevesen fejtegették. Az árbanyatlást, a kereskedelmi pangást sokan csaknem kizárólag az arany áremelkedésének tulajdonították. Minden gazdasági bajt, melyet gazdák, iparosok, kereskedők egyaránt panasznak, a „pénz“ a „forgalmi eszköz“ (currency) szűkének rótták terhére s minden bajt megszüntetni hitték, a mint gyarapíttatik a forgalmi eszköz, vagyis az ezüstnek megszerzettetik a régi állás. Ezeknek a tanoknak hódol, és ezek közt a legtulzóbb irányt követi Mudrony ur. Szerinte is minden gazdasági baj, mit nálunk jogosan és jogtalanul felpanaszolnak a valuta-viszonyokban, a pénz ritkaságában találja eredetét és magyarázatát. A verseny és a vámviszonyok ezen tényezővel szemben szerinte semmi vagy nagyon is csekély befolyást gyakoroltak és vérmes reményeket köt ahhoz, ha az európai nemzetek elfogadnák a kettős valutát és törvényesen megállapítnák a két nemes fém egymáshoz való értékviszonyát. Ebben a megállapításban nem is a mai mértéket szabadna alkalmazni, hanem azon régi értékarányt, melyet a latin pénzunio megszabott. Az ezüstnek oly értéket kellene adni, melylyel az tényleg ma nem bir.

II.

Egy kilogramm arany, egy kilogramm ezüst szintugy az ezekből vert pénznemek megtartják az állandóság jellegét, amennyiben csak sulyok jön tekintetbe. Megszűnik azonban ez a viszony, amint azoknak nemcsak sulya, hanem az adott suly mennyiség értéke kerül szóba. Az arany, az ezüst, az ezekből vert pénznek értéke és ára ép ugy változásoknak van kitéve, mint minden más árué s ép ugy hódolnak a kereslet és a kínálat és a termelési költség törvényének, mint minden más áru. S ha az arany vagy ezüst akár az izlés változása, akár más ténykörülmény folytán teljesen elvesztené benső értékét, az aranyból vagy ezüsből vert pénz szintén elvesztené benső értékét. Az aranyban és az ezüstben rejlő benső érték és az a körülmény, hogy ez az érték bizonyos mértékig az állandóság jellegével bir vagyis hogy az említett nemes érczek ára nincsen folytonos és

nagyobb arányu hullámzásoknak kitéve, hanem hogy az árváltozás: hanyatlás vagy emelkedés csak hosszabb időközök után szokott bekövetkezni, teszi ezeket a fémekeet alkalmassá, hogy értékmérőnek és mint ilyen egyszersmind forgalmi vagy csere közvetítő és fizetési eszköznek használtassanak.

A nemes érczek és ezekből vert pénzek súlyától és értékétől vagy árától azonban lényegesen különbözik azok vásárlási képessége. Míg a súly általában állandó tényező, az érték vagy ár némileg állandó, addig a vásárlási képesség gyakori és jelentékeny hullámzásoknak van kitéve. Ma hat gramm aranyon vásárolhatunk egy métermázsá búzát, holnap már ennyi aranyért egyáltalán nem kaphatunk egy métermázsá búzát, hanem azért most — mondjuk — hét gramm aranyat kell adnunk.

Az arany vásárlási képessége határozottan hanyatlott, de azért az arany értéke vagy ára egyáltalán nem változott. Ebből folyik, hogy az arany és mivel, a művelt világ tényleg ez fogadta el egyedüli értékmérőnek és forgalmi eszköznek vagy pénznek, tehát mondhatjuk a pénz vásárlási képességének emelkedéséből vagy hanyatlásából nem szabad és nem lehet mindjárt a pénz értékének emelkedését vagy hanyatlását következtetni. Igen szigoruan és részletesen megvizsgálandó, hogy vajjon a pénz vásárlási képességében történt változás oka magában a pénzben vagy az azzal mért áruban rejlik-e, vagy más szóval a pénz avagy az áru értékében vagy árában történt-e változás?

A pénz értékében vagy árában történt változást bizton és kétségbevonhatlanul csak azon egy esetben állíthatjuk, ha azt látjuk, hogy annak vásárlási képessége *az összes árukkal szemben általában és ezenfelül egyenletesen emelkedett vagy hanyatlott*. Ez esetben teljesen jogosult is az áremelkedést vagy hanyatlást egészen a pénz értékében történt változásnak róni terhére. De ha azt látjuk, hogy az áruk ára nem egyenletesen emelkedett vagy hanyatlott, sőt különösen, ha azt tapasztaljuk, hogy számos áru ára emelkedett, míg más számos áru ára hanyatlott vagy megfordítva, tehát sem az áremelkedés sem az ár hanyatlás nem általános, hanem csak részletes: akkor vitathatjuk ugyan, de nem állapíthatjuk meg bizton és minden kétséget kizárólag, hogy a pénz értékében valamely változás történt, és annál kevésbbé tulajdoníthatjuk kizárólag vagy csak főleg is az árakban történt változást a pénz árában bekövetkezett módosulásnak.

Hogy az árhanyatlás az utolsó években csaknem általános, ezt kétségtelen ténynek kell elfogadnunk. Igen részletesen és kimerítően kimutatta és igazolta ezt Sauerbeck Ágoston a „Journal of the statistical society“ szeptemberi füzetében megjelent értekezésében, melyből átveszszük a következő a viszonzyszámokat feltüntető táblázatot, megjegyezve, hogy egységül az 1867—1877. évek árait vette fel és hogy csak ezüstre nézve tért el ezen módozattól, amennyiben annál az egységárt az 1 : 15^{1/20} értékviszony képezi.

Korszak	Gabona nemek stb.	Hus és vaj	Czukor kávé és tea	Ásvá- nyok	Szövött árak	Különféle anyagok	Ezüst.
1818—27 . . .	109	90	151	128	105	106	98
1828—37 . . .	95	78	127	97	94	92	98
1838—47 . . .	102	80	122	93	82	93	98
1848—57 . . .	95	79	87	93	80	94	100
1858—66 . . .	91	89	100	94	117	103	100·9
1867—77 . . .	100	100	100	100	100	100	96·4
1878—85 . . .	82	99	79	74	73	84	84·1
1885	68	88	63	65	65	76	79·9
1853—77 . . .	100	93	99	100	104	103	99
1848—52 . . .	80	72	78	77	72	79	99

E táblázatban az utolsó évekre kimutatott árhanyatlás nem teszi azt a benyomást, mintha az arany vagyis a pénz értéke általában és különösen jelentékenyen emelkedett volna és mintha ezen állítólagos értékemelkedés valamely lényeges befolyást gyakorolt volna az árak hanyatlására. Az árhanyatlás, hol kisebb, hol nagyobb. A gabonaneműek (buza, liszt, árpa, zab, rizs és burgonya) árhanyatlása az 1878—1885. évek átlagát véve 18%, a hus és vaj csoporté 1%, a czukor, kávé és tea csoporté ellenben 21%. Ha csakis az 1885-ik évet tekintjük, az első csoportban az árhanyatlás 32%, a második csoportban 12%, a harmadik csoportban 37%.

Még világosabban és határozott tényként áll előttünk, hogy a forgalmi eszközben történt változásnak vajmi csekély befolyása volt az utolsó évek áralakulására és hanyatlására, ha nem a csoportokat, hanem az egyes árukat tekintjük, melyekből az értekező az egyes csoportokat alakította. Azt látjuk ugyanis, hogy nemcsak a csoportok árai nem hanyatlottak egyenletesen, hanem a csoporton belül sem történt a hanyatlás egyformán és az egyes áruk árai az egyes években fel és lefelé hullámzóttak. Az értekezéshez mellékelt B. táblázat az árak abszolút mennyiségökben, a C. táblázatban ellenben az 1867—1877. évek átlagárának mint egységnek alapul vételével a viszonyszámok vannak közölve. A B. táblázatot általában mellőzzük, hanem csakis a C. táblázatot vesszük át és ennek is csak az élelmi cikkekre vonatkozó részét. ¹⁾

Érdekes, de egyszersmind fontos és tárgyunkra elhatározó, ha a közlött kimutatás alapján szembe állítjuk azt az árhanyatlást, melyet az egyes áruk árai 1885-ben a mértékül vett 1867—1877-iki évek átlagáraival szemben szenvedtek. Az árhanyatlás:

Angol buzánál	40	százalék
Amerikai buzánál	38	"
Lisztnél	37	"
Árpánál	23	"
Zabnál	21	"
Tengerinél	19	"
Burgonyánál	36	"
Rizsnél	30	"
Marhahusnál (elsőrendű)	12	"
Marhahusnál (középrendű)	12	"
Juhhusnál (elsőrendű)	11	"
Juhhusnál (másodrendű)	15	"
Sertéshusnál	13	"
Szalonnánál	8	"
Vajnál	11	"
Czukornál (nyugot indiai és répa)	41	"
Czukornál (jávai)	38	"
Kávénál	35	"
Teánál	36	"

¹⁾ Lásd a táblázatokat a 686—689. oldalakon.

É v	B u z a		Liszt	Árpa	Zab	Ten- geri	Bur- go- nya	Rizs	Marhahús	
	angol	ame- ri- kai ¹⁾							első	kö- zép
1846	100	100	111	84	91	120	107	135	68	68
1847	128	128	126	113	110	138	137	155	76	80
1848	93	93	100	81	79	98	103	87	69	74
1849	81	81	89	71	67	86	81	77	64	64
1850	74	74	80	60	63	86	73	85	61	60
1851	71	71	78	64	72	86	60	80	63	60
1852	75	75	85	73	73	89	77	90	63	62
1853	95	95	113	85	81	108	115	107	76	78
1854	133	133	141	92	107	132	103	122	85	86
1855	137	137	148	89	106	132	81	130	85	88
1856	127	127	135	105	97	108	73	100	81	82
1857	103	103	111	108	97	114	99	102	81	84
1858	81	81	87	89	94	101	85	75	80	82
1859	80	80	89	85	89	95	77	85	81	82
1860	98	98	104	94	94	108	94	102	85	84
1861	102	102	113	92	91	114	99	105	83	84
1862	102	102	102	90	87	95	103	105	78	78
1863	82	82	89	87	82	89	77	110	80	82
1864	74	74	83	77	77	89	64	95	85	88
1865	76	76	85	76	84	92	73	107	90	92
1866	91	91	98	96	94	98	73	120	90	94
1867	118	118	126	103	100	126	111	117	88	90

¹⁾ Az amerikai buza csak 1871-től jegyeztetik külön. A régiebb évekre az angol buzaár helyettesített.

Év	Juhus		Sertés- hus	Sza- lonna	Vaj	Cz u k o r		Kávé	Tea
	első	közép				indiai és répa	jávai		
1846	84	87	100	77	82	143	116	55	79
1847	87	91	104	97	81	117	98	54	78
1848	84	85	100	92	78	87	74	46	70
1849	70	69	83	78	70	96	84	55	75
1850	68	67	79	66	66	100	88	69	93
1851	70	69	77	69	70	100	91	59	88
1852	70	69	73	73	70	87	81	61	72
1853	86	85	87	85	80	96	91	68	94
1854	86	85	94	91	82	87	88	70	95
1855	84	84	92	92	85	104	102	66	84
1856	84	84	96	96	92	122	116	69	83
1857	86	84	100	95	93	148	144	78	108
1858	81	80	85	80	94	104	116	70	98
1859	84	85	90	80	92	100	109	79	120
1860	89	91	104	92	90	104	112	86	126
1861	87	91	104	95	90	96	102	82	104
1862	84	87	100	88	90	87	98	93	116
1863	86	87	92	85	86	92	95	99	111
1864	87	93	94	88	87	113	112	96	102
1865	102	105	106	93	93	96	95	90	107
1866	97	100	104	99	90	92	91	85	108
1867	81	91	87	84	93	94	98	79	106

Év	Buza		Liszt	Árpa	Zab	Ten- geri	Bur- go- nya	Rizs	Marhahús	
	angol	ame- ri- kai ¹⁾							első	kö- zép
1868	117	117	117	110	108	120	107	110	85	85
1869	89	89	87	101	100	95	73	95	93	92
1870	86	86	89	89	88	92	77	95	95	96
1871	104	100	96	92	97	101	68	98	102	106
1872	105	105	102	96	89	89	120	100	100	104
1873	108	113	104	104	98	92	137	95	110	112
1874	102	102	102	115	111	117	90	100	105	102
1875	83	86	87	98	110	105	90	82	109	110
1876	85	86	89	90	101	82	115	90	105	104
1877	104	98	98	102	100	84	111	100	104	98
1878	85	86	83	103	94	77	132	100	104	98
1879	80	86	78	87	84	73	111	96	93	90
1880	81	91	85	85	89	79	111	91	98	98
1881	83	93	87	82	84	85	73	83	95	96
1882	83	87	87	80	84	95	81	74	102	102
1883	76	80	78	82	82	85	90	81	104	102
1884	65	65	65	79	78	78	64	77	98	98
1885	60	62	63	77	79	71	64	70	88	88

¹⁾ Az amerikai buza csak 1871-től jegyeztetik külön. A régiebb évekre az angol buzaár helyettesített.

É v	Juhhus		Sertés- hus	Sza- lonna	Vaj	C z u k o r		Kávé	Tea
	első	közép				indiai és répa	jávai		
1868	81	85	87	89	101	95	98	72	118
1869	92	93	106	103	92	103	105	75	109
1870	92	95	108	100	99	99	105	72	104
1871	100	107	98	85	104	109	109	81	99
1872	106	111	95	97	95	111	105	101	100
1873	113	114	104	109	98	101	98	125	102
1874	98	96	104	108	107	97	93	130	101
1875	113	107	110	108	101	90	88	123	98
1876	114	105	113	109	108	94	91	118	90
1877	109	98	98	101	102	106	105	118	81
1878	108	100	96	100	98	88	88	106	79
1879	102	95	92	97	86	86	84	97	82
1880	105	98	106	103	100	89	89	97	78
1881	109	104	104	103	98	92	93	84	66
1882	114	109	98	100	100	87	89	68	59
1883	116	111	94	97	98	84	86	77	60
1884	102	96	92	95	96	56	62	73	62
1885	89	85	87	92	89	59	62	65	64

Hogy ezen kisebb-nagyobb árhanyatlásokat kizárólag, vagy mint Sauerbeck mondja, kiválólág az arany ára emelkedésének kelljen tulajdonítani, azt igen bajos elhinni. A megfordított viszony lesz az az igazi és helyes. Minden egyéb termény árára első sorban az illető áru specialis termelési és versenyviszonyai voltak befolyással, s csak azután az általános gazdasági helyzetben rejlő okok, melyek közt kétségtelenül az ezüst demonetizálása is szerepel, ép úgy a védvám és az államvédelmi rendszer, valamint különösen az olcsóbb termelés, melyet főleg a mindinkább terjedő géphasználat, a vasuti hálózat folytonos terjedése, a tökélyesbitett tengeri hajózás, a távirda, általában a közlekedési eszközök, a forgalom javítása és ennek folytán a szállítás megolcsósodása és némileg a terjedt gazdasági értelmiség is idéztek elő. Mi azon különböző tényezőknek, melyek a termelési költségek apasztására hatottak, sokkal több befolyást tulajdonítunk az ár hanyatlására, az arany értékének állítólagos emelkedésénél, valamint a pénz vagy forgalmi eszköz állítólagos megritkulásánál. Máskülönben is az a tény, hogy nálunk is hanyatlott a áruk ára, daczára annak, hogy forgalmi eszközünk nem az arany, hanem névleg ez ezüst, de voltakép a papir, melynek értéke köztudomás szerint az utolsó években pénzügyeink nagy hátrányára folytonosan szállt lefelé, bizonyítja, hogy az utolsó évek árhanyatlása vagy épen semmi, vagy nagyon is csekély összefüggésben áll az arany megváltozott állásával a világforgalomban. Mert ha igaz volna, hogy az arany árának emelkedése okozta, fogadjuk el, az általános árhanyatlást, akkor nálunk az áraknak nem leszállniok, hanem ép emelkedniök kellett volna, mert pénzünk értéke is folytonosan hanyatlott, s ezzel összefüggésben vásárlási képességének is le kellett szállania. Ha tehát 1882-ben nálunk egy m.-mázsa buza 13 frt 15 kr. volt, 1885-ben ellenben csak 9 frt 85 kr., s ez történt daczára annak, hogy pénzünk értéke 1882—1885 közt tetemesen hanyatlott, s így a 9 frt 85 kr.-nak 1885-ben sokkal kisebb értéke volt, mint 1882-ben, akkor az 1882-iki évvel szemben az 1885-iki nagy árhanyatlást egyáltalán nem tulajdonithatjuk az arany ára emelkedésének, hanem ennek egészen más okának kellett lenni. A főokokat itt bár csak mellékesen meg is akarjuk mondani, és ezek abban állanak, hogy ép az utolsó években az európai buza-fogyasztó államoknak jó termései voltak, minek folytán különösen Franciaország buzabevitele tetemesen hanyatlott,

emellett a világpiacon egy új hatalmas versenytárs jelent meg és ezt kiegészítette, hogy ép az utolsó években a szállítási költségeket tetemesen mérsékeltek.

III.

Nem bocsátkozunk itt és e helyütt annak a kérdésnek a vitásába, hogy általában válságos gazdasági viszonyok közt élünk-e jelenleg vagy sem. Egész más kérdés lebeg ezuttal előttünk és pedig az, hogy vajjon az emberiségre nézve az alacsony vagy a magas árak előnyöseke-e? Némelyek az alacsony árakat, mások — s ezekhez tartozik Mudrony ur is — a nagy árakat tartják üdvhozóknak.

Ezen homlokegyenest ellenkező nézeteket annak kell tulajdonítanunk, hogy az emberek nem alkotnak magoknak tiszta és világos fogalmat arról, hogy mit kelljen nagy és mit alacsony ár alatt érteni, és hogy magokat bizonyos tapasztalatok által félre hagyják vezetetni. Összezavarják ugyanis a rendes állapotokat oly rendkívüli állapotokkal, melyeneket az üzérkedés és az azt követni szokott kijózanodás idéz elő. Midőn az üzérkedés szelleme mind nagyobb arányokat ölt, az embereket láz fogja el. Ilyenkor minden ember arany hegyekről, kincsekről ábrándozik, melyekért csak kezét kell kinyújtania. Ily lázas időben az árak mind felebb és felebb szöknek, az embereket mind lázasabb és lázasabb tevékenység fogja el, mert mindenki ki akarja venni részét ama nagy nyereségekből, melyeket az emelkedő árak kilátásba helyeznek. Gyarapodik és emelkedik a termelés és siet túlhaladni minden mértéket és messze maga mögött hagyja a kétségtelenül emelkedett fogyasztási képességet. Ezen lázas időkben emelkedik a vállalkozói nyereség, a tőkekamat, a munkabér. Az emberek csupa boldogságban látszanak uszni és el is nevezik azt a haladás korának. Figyelmen kívül hagyják azonban, hogy ép akkor, mikor a láz a legmagasabb fokot érte el, bekövetkezik rögtön a hanyatlás. Az árak rohamosan szállnak lefelé, az egyesek nagy veszteségeket szenvednek, csődöt követ, a gyárakban, bányákban, üzemekben, gazdaságokban vagy teljesen beszüntetik, vagy kisebb-nagyobb mérvben leszállítják a munkát. A munkások százezerei kénytelenek munka hiányában ünnepet ülni és ha a jó időkben, midőn még bő vala a kereset, nem takarítottak meg eleget a rossz napokra, meghalhatnak éhen, vagy

bejuthatnak a szegényházakba, dologházakba, börtönökbe, a szerint, a mint erkölcsi érzetük magasabb vagy alacsonyabb fokú. Ezek a szomorú idők, melyeknek a jelleget az alacsony és hanyatló árak adják meg. Az ily szomorú időkben a társadalom minden osztálya szenved, a vállalkozó nyereségét, a tőkés kamatját, a munkás munkabérét, a földtulajdonos járadékát látja hanyatlani. Ez az állapot tart mindaddig, míg minden megint a régi kerékvágásba jut.

Igen sokan ezekből a tapasztalatokból kiindulva zengedeznek dicsően a magas, jobban mondván az emelkedő áraknak, megfedkezve arról, hogy a folytonosan felszálló árak nem lehetnek rendes állapotnak folyományai. A rendes és természetes állapot a lassu és fokozatos árhanatlás. Az árat a termelési költség és a vásárlási képesség szabályozza. Az első a minimalis árt jelzi, melyen alól valamely áru ára tartósan le nem szállhat, mert annak termelése megszűnik. A második pedig azon határvonalat adja meg, melyen felül az áru ára nem emelkedhetik, mert nincs meg az annak megszerzésére való anyagi képesség. Ebből azonban folyik továbbá az is, hogy alacsony ár és magas ár, nagyon is viszonylagos fogalmak. Azon ár, mely nálunk drága, vagyonosabb népnél olcsó és megfordítva azt az árt, melyet mi nagyon is olcsónak tartunk, más még kevésbé vagyonos népek nagyon is magasnak fogják mondani.

Rendes és szabályos viszonyok közt azt látjuk, hogy folytonos haladás történik a termelési költségek apasztására, tehát az ár leszállítására, míg másrészt az áremelkedésre hat a jólét gyarapodása, tehát a vásárlási képesség emelkedése. Előtérbe azonban az árhanatlását előmozdító irány lép, mert az emelkedett jólét nem annyira az ár növekedését, mint inkább a fogyasztás és az élvezetek szaporítását és finomítását létesíti. Az árhanatlás vagyis a múlthoz viszonyítva alacsony ár igen is szerencse az emberiségre, ha az természetes okoknak, a termelési költségek apadásának eredménye és ha azzal egyszersmind karöltve jár a fogyasztás emelkedése, ha ugyan szabad e kifejezést használunk, úgy anyagilag mint szellemileg. S a most jelzett, természetes okokon alapuló lassu és fokozatos árhanatlások igen is juttathatnak egyeseket kényelmetlen helyzetbe, de nem érinthetik a nagy többséget és nem okozhatnak válságot.

Igazuk van azoknak, kik az állandóan magas és fokozatosan emelkedő árakat nagy csapásnak tartják, azért is, mert az efféle

árak a termelési költségek emelkedését, az emberek nagyobb erőmegfeszítését és nehezebb megélhetését jelentik. Midőn az árak természetszerűleg emelkednek, azt mindig annak jeléül tekinthetjük, hogy a természet szűkmarkulag osztja és adja adományait, az embereknek aránylag sokkal több és nagyobb munkát kell fordítaniok szükséges élelmük és ruházatuk, megélhetésük első alapfeltételének kiteremtésére.

A természetszerűleg emelkedő magas árakból csak egy osztálynak és pedig a földtulajdonosok osztályának van nagyobb haszna, a mennyiben u. n. : járadék jövedelme emelkedik; de azért mert járadékuk gyarapodott, még korántsem szabad azt hinnünk, hogy azért már jólétük is emelkedett vagyis vagyoni hatalmuk, vásárlási képességük is gyarapodott. A mely arányban emelkedik ugyanis a nyerstermékek ára, ugyanazon arányban felszáll az iparos termékek, a személyes szolgálatok ára is. Ugy hogy azt mondhatnók, hogy amely arányban emelkedik a földtulajdonos jövedelme, ugyanazon arányban meg is drágul rendes és megszokott fogyasztása, úgy hogy igen gyakran történhetik, hogy jövedelme csak látszólag növekedett, a mennyiben fogyasztási képessége egyáltalán nem emelkedett semmiben sem többet, mint azelőtt.

Számosan s ezek közt Mudrony ur is megfeledkeznek arról, hogy a pénzben kifejezett jövedelem s ép úgy az ár is *csak képzeleti*, s hogy ennek folytán igen könnyen megtörténhetik, hogy az ugynevezett nagy jövedelem, illetve nagy ár, tulajdonkép alacsony és megfordítva a kis jövedelem és a csekély ár voltakép nagy. A jövedelem és az ár nagysága iránt nem mérvadó a pénzösszeg, melyben az kifejezésre jut, hanem dönt azon hasznos dolgok és élvezetek mennyisége, mely azon beszerezhető. Ha a métermázsa buza, mely ma a piacon 6 forinton kel, ugyanazon vásárlási képességgel bir, melylyel az előtt, midőn 10 forint volt az ára, hanyatlott ugyan a buza képzeleti, pénzben kifejezett ára, de *tényleges* ára sem nem emelkedett, sem nem hanyatlott. Ha azonban a métermázsa buzán ma több hasznos dolgot vásárolhatunk mint annak előtte, akkor annak daczára, hogy képzeleti ára hanyatlott, *tényleges* ára még is emelkedett, mert vásárlási képessége nagyobbmarad. Egy családnak volt ezer forint évi jövedelme, mely azonban leszállt, mondjuk, hatszáz forintra. Ezen a hatszáz forintban azonban magának ugyanazon élvezeteket szerezheti meg, melyeket az előtt az ezer forin-

tos jövedelmen. Leszállt-e a család jövedelme? Névleg igen, tényleg azonban nem. Sőt ha a névleg megcsökkent jövedelem mellett életmodora még magasabb, finomabb, tehát fogyasztása az élet különböző kényelmeiben nagyobb, akkor nem jövedelem csökkenéséről, hanem igen is annak emelkedéséről leszünk kénytelenek szólni.

Valóban furcsa és sajátságos, midőn az emberek sokkal több súlyt fektetnek a pénzre és annak mennyiségére, az árra és annak nagyságára, mint a termények és termékek mennyiségére. A pénzzel magával az ember még egy órára sem csillapíthatja éhségét. Képzünk egy embert kivéve valamely szigetre, melyen dúslakodhatik az aranyban, az ezüstben, de nem talál semmit, mivel éhségét csillapíthatná. Nem fogna-e ez az ember minden kincse mellett is ép oly nyomorultan elveszni, mint azon szerencsétlen, ki habár a kilo kenyeret krajczárjával is mérk, azt sem képes megvenni, mert nincs meg az arra való krajczárja? A pénz a gazdasági életben nélkülözhetlen segédeszköz, hogy közvetítve a forgalmat vagyis az emberek élvezetére s kényelmére nélkülözhetlen és szükséges anyagi és szellemi javaknak és szolgálatoknak egymás közt való kicserélését. Az ár semmi egyéb, mint azon érték, mely a kölcsönös csereforgalomban, a kicserélendő jószágnak tulajdoníttatik. Ebben a kölcsönös csereforgalomban a pénz a javak kölcsönös kicserélésének eszköze, az árban pedig kifejezésre jut a kicserélt javak egymáshoz való értékviszonya, a lényegyet azonban mindig a cserélt javak alkotják.

Pillanatnyilag tehát tegyük fel, hogy a mai árcsökkenést az arany értékének emelkedése, a forgalmi eszköz csökkenése okozta. Ez igen is csapás volna, ha ennek folytán egyszersmind csökkent volna a termelés, leszállt volna a javak fogyasztása és kölcsönös kicserélése. De ha az ellenkezőt látjuk, ha azt tapasztaljuk, hogy nemcsak hogy a javak termelése, fogyasztása és forgalma nem csökkent, hanem ellenkezőleg emelkedett, még mindig szólhatunk-e valamely gazdasági bajról vagy csapásról? Mi azt hisszük, hogy nem, mert az emberek nem az árat eszik meg, nem az árral ruházkodnak, nem az árral fűtenek, nem az áron építenek, stb., hanem mindezen és egyéb szükségletek kielégítésére megfelelő javakat használnak.

A forgalmi eszköz csökkenése, mint már jeleztük, igen is képez

bajt akkor, ha megakasztja a forgalmat a javak kölcsönös kicserélésével. Erre azonban csak ez esetben képes, ha az emberek munkája, termelése leszáll, hanyatlik, és az egyesek épugy mint a nemzetek inkább csak saját szükségleteik termelésére szoritkoznak. De amig az egyesek és a nemzetek többet termelnek, mint sem magok elfogyaszthatnak, addig a feleslegek kölcsönös kicserélése sem fog elmaradni, sőt minél nagyobbak a feleslegek, annál élénkebb és hatványozottabb lesz a javak kicserélésére irányzott forgalom. Az arany megdrágulása, az arany szűk volta csak azt okozhatja, hogy ez a kölcsönös kicserélési forgalom alacsonyabb érték vagy ár mellett történik, de a forgalmat nem akaszthatja meg azért sem, mert az emberek teremtenek az aranyat, a csereeszközt pótló, a javak forgalmát, kölcsönös kicserélését közvetítő eszközöket, tökéletesbeket vagy kevésbé tökéleteseket. A jelen sorok írójával egykoruak bizonyára emlékeznek azon időre, midőn váltópénz hijában, a forintokat szelték négy felé, és a kereskedők, kereszmárosok, mészárosok adtak hatosokra szóló elismervényeket.

Ezek szerint a fő, a lényeg a javak termelése, fogyasztása és forgalma. A pénz és az ár, csak mellékes dolgok. A sok és elértéktelenedett pénz és ez által okozott fiktív árak sem nagyobb, sem kisebb jólétet nem teremtenek. Más a viszony, és ezt kell ismernünk, ha különösen az adósságokkal terhelt magános szempontjából indulunk ki. A pénz értékének vásárlási képességének emelkedése által kétségtelenül gazdagodnak a hitelezők és szegényednek az adósok. Az arany vásárlási képességének, — mely azonban nem zavarható össze annak árával — emelkedése kétségtelenül sokat rontott pénzügyi helyzetünkön. A külföld irányában fennálló ugy magán, mint állami adósságaink kétségtelenül sulyosan nehezeden gazdasági helyzetünkre, mert azoknak kamat és tőke törlesztésére ma aránylag sokkal több nemzeti javat és munkát kell a külföldre vinnünk, mint azelőtt s ennek folytán kevesebb oly javak is maradnak nálunk vissza, melyekből új tőkék képződnek. A fiktív árak által, melyek elérhetőek volnának, ha az ezüst visszahelyeztetnék a régi állására, csak annyiban nyernénk, mennyiben kevesebb javat kellene, mint adósoknak, a tőke és kamattörlesztésekre külföldre vinnünk. A fiktív árak által tehát nyernénk mint adósok, de nem nyernénk semmit sem mint termelők, sem mint fogyasztók, mert a mely arányban mi drágábban adnánk el terményeinket akár

itthon, akár a külföldnek, ugyanannyival drágábban vásárolnók meg mint fogyasztók az eladott terményekért cserébe kapott termékeket akár itthon akár a külföldtől.

Koránt sem akartuk és akarjuk azt mondani, hogy az árak, s különösen az ezüst árának hanyatlása semmiféle gazdasági bajt se okoztak volna. Ezek kétségtelenül hozzájárultak a mai u. n. gazdasági válság, helyesebben pangás előidézéséhez. Azon éles tusák, melyeket az előhaladottabb államokban a munkaadók és a munkások egymással vvitak, kétségtelenül a hanyatló árakkal állanak összefüggésben. A munkások küzdöttek és küzdenek azon munkabérek megtartásáért, melyeket az emelkedő árak mellett a munkabéretörvény követelménye szerint is elérni tartoztak, de a melyek a hanyatló árak mellett többé fenttarthatók nem voltak. A munkások küzdelmeikben érvül hozták fel, hogy igaz ugyan, hogy a termények és termelvények ára hanyatlott, de ezen árhanyatlás nem hatotta át a kis forgalmat, az élet ma ép oly drága, mint annak előtte volt. A munkás osztályok ez érvelésében van némi igaz, van némi csalódás is. Az emelkedő folyamatok alatt az emberek szükségletei emelkednek, az életmódban önkéntelenül és észrevétlenül belopódzik valamely új vagy nagyobb, addig nem ismert szükséglet, mely megszokottá válik és olybá vétetik, mintha mindig megvolt volna. Ebben rejlik a csalódás. Miként az emelkedő folyamatot a társadalom felsőbb rétegei érzik meg legelőbb s az új tevékenység a felsőbb osztályokból is indul ki, és az alsóbb rétegek az emelkedő folyamatnak gyakran már csak akkor jutnak tudatára, midőn az már voltaképp elérte a tetőpontot, a melyen a hanyatlás következik, viszont a hanyatlás is első sorban a felsőbb osztályokat sújtja, azoknál válik legelőbb érezhetővé és később az alsóbb rétegekben. A nagyban való kereskedésben jut legelőbb is kifejezésre ugy az emelkedő, mint a hanyatló ár, csak később a kis, fogyasztási kereskedésben, s ép az árhanyatlás áll be legkésőbb a fogyasztókat közvetlenül ellátó kereskedelembe.

A hanyatló árak addig okoznak bajt és zavarják meg a gazdasági életet, míg az új viszonyoknak megfelelő kiegyenlítettség a javak és szolgálatok árában be nem következik, míg a termelés és fogyasztás az új viszonyokhoz nem alkalmazkodik. A mint ez beállt, meg is szűnik mindig a gazdasági baj. Sajnos marad mindig, hogy mai előhaladt és kifejlődött gazdasági rendszerünk mellett, a gyó-

gyulást igen gyakran szokta követni az új betegség, mely azonban igen hamar eloszlik, ha csak a kuruzslók abba bele nem avatkoznak.

Ha gazdaságunkat betegség bántja, ha e betegséget az arany árának emelkedése okozta volna is, miknek azonban nagyban és egészben egyike se áll, egyike se igaz, a legkuruzslóbb szerek egyike az, melyet Mudrony ur ajánlt. Mi történik akkor, ha az európai összes művelt népek, az arany és ezüstöt fogadnák el bizonyos megállapított árviszony mellett egyenértékű forgalmi eszközöknek? Eltekintve attól, hogy ez csak úgy eshetnék meg, ha az államok magokra azt a kötelezettséget vállalnák, hogy minden időben és minden körülmények közt, mondjuk, 15¹/₂ kilogramm ezüstért 1 kilogramm aranyat és megfordítva adnak, mely kötelezettséget pedig egy állam sem vállalna magára, mi történnék akkor, ha az arany termelése folytonosan csökkenne, míg az ezüst termelése folytonosan apadna, az arany értéke tehát folytonosan emelkednék, míg az ezüst értéke folytonosan szállana lefelé? Az állam megállapíthatja és kimondhatja azt, hogy az általa pénznek kijelentett arany vagy ezüst darabbal vagy ép rongy papírral a fenálló tartozások törlesztethessenek, de nem kötelezhet senkit sem arra, hogy eladó jószágát vagy munkáját a vevő tetszésére hagyott pénznemért eladja. Mi volna ennek eredménye? A forgalomban az árak, minden valószínűség szerint, még is csak az értékes pénznemhez alkalmazkodnának, de meglehet az is, különösen a helyi forgalomban, hogy az értéktelenebb pénznem vagy forgalmi eszköz szerint alakulnának. Az első esetben az árhanyatlás oka nem volna elhárítva, a második esetben ugyan az árak emelkednének, de meg volna bennök a folytonos hullámozás, a teljes bizonytalanság s a vállalkozási kedv és hajlam csak úgy meg volna akasztva, mint ma.

Az utóbbi esetben teremtetnének mesterségesen nagy helyi árak. De ha csak ezt akarjuk elérni, szükségtelen az ezüsthöz folyamodni, csak minél több állami és kényszer forgalommal ellátott jegyet kell forgalomba hozni és elérünk oly magas fiktív árakat, minőket csak akarunk, s kimutathatunk, habár termelésünk minden irányban tényleg apadna is, mert a bizonytalan helyzet alig eredményezhetne mást, tehát tényleg folytonosan szegényednénk, oly nagy értékeket, hogy elbámulnánk rajta.

PÓLYA JAKAB.